

NIKOLA L. GAČEŠA, AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA U
JUGOSLAVIJI 1945—1948, Matica srpska, Novi Sad 1984, 404 str.

Nikola L. Gačeša poznati je i priznati istraživač agrarne problematike Vojvodine u međuratnom razdoblju. Autor je triju knjiga o agrarnoj reformi i kolonizaciji u kojima daje i osvrt na agrarne prilike ranijih razdoblja. Posebno je, naime, razradio agrarnu reformu i kolonizaciju u Bačkoj (knjiga je objavljena 1968. godine), Banatu (1972) i Srijemu (1975). Sve tri knjige zasnovane su na svestranom arhivskom istraživanju, kompozicijski su skladno i ujednačeno urađene te predstavljaju svojevrsnu trilogiju. Rezultatima su važne za svakog istraživača agrarnih odnosa u građanskoj Jugoslaviji, a dale su i određeni metodološki obrazac za istraživanje te problematike. (O ovom dijelu Gačešina opusa usp. npr. ocjenu Mire Kolar-Dimitrijević, Radovi Nikole L. Gačeše o agrarnoj reformi i kolonizaciji u međuratnom razdoblju na području Vojvodine, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1976, 134—138).

Takav stručnjak u proučavanju agrarnih odnosa, napose problema agrarne reforme i kolonizacije, prihvatio se i istraživanja agrarne reforme i kolonizacije u socijalističkoj Jugoslaviji. Agrarna reforma i kolonizacija od 1945. do 1948. godine bile su pojave značajnog društvenog dometa. Imale su neposredne i dugoročne ciljeve i posljedice. U vremenu u kojem su se događale ponajprije su se iskazivale na planu političke mobilizacije masa, zatim osiguranja osnovnih životnih uvjeta za dio siromašnog stanovništva uvelike postradalog u ratnim razaranjima te uspostavljanja ratom poremećene poljoprivredne proizvodnje. Imale su, dakako, i određene socijalne, kulturne i ostale aspekte djelovanja. Dugoročno su definirale posjedovnu strukturu u Jugoslaviji, obilježenu velikim brojem sitnih i malih individualnih seljačkih gospodarstava i većim državnim odnosno kasnije društvenim poljoprivrednim dobrima. Agrarna reforma i kolonizacija provedene su veoma intenzivno i okupile su u razdoblju od 1945. do 1948. godine znatne društvene snage. Stoga je ta problematika bila razmjerno često predmet razmatranja istraživača — ekonomista, politologa, historičara koji su nastojali uspostaviti nužne kvantitativne i kvalitativne činjenice, analizirati pojedine aspekte njihovog djelovanja, odnosno utvrditi prilike na pojedinim širim ili užim područjima njihovog provođenja u Jugoslaviji. (Npr. Vladimir Stipetić, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945—1948, *Rad JAZU* 300, Zagreb 1954; Tihomir Vlaškalić, Uticaj agrarne reforme od 1945. godine na promene u strukturi poljoprivrednih poseda, *Ekonomski anali*, 6/1958; Slavko Juriša, Agrarna politika i seljačko pitanje u Hrvatskoj 1945—1953, Disertacija, Zagreb 1978; Marijan Matićka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945—1948. godine, Disertacija, Zagreb 1987.)

Nikola L. Gačeša razmatra problematiku agrarne reforme i kolonizacije 1945—1948. godine na području cijele Jugoslavije. Problematički je pristupio ponajprije kao historičar. Nastojao je dakle rekonstruirati cjelinu pojava i odrediti njihovo značenje u prostoru i vremenu. Težište je dakako, s obzirom na širinu istraživačkog zadatka, morao staviti na globalne odnose i bitne elemente, ali je prikazao i osnovne podatke o prilikama u pojedinim dijelovima Jugoslavije, tj. u republikama i pokrajinama. To mu je omogućilo utvrđivanje određenih specifičnosti, sličnosti i razlika između pojedinih dijelova jugoslavenskog prostora. Osobitosti unutar pojedinih republika i pokrajina nije mogao šire razmatrati.

Kompozicijski, monografiju je podijelio u više cjelina: Agrarno-posedovni odnosi i ekonomski položaj seljaštva u Jugoslaviji uoči drugog svjetskog rata, Agrarno-posedovni odnosi za vreme rata i socijalističke revolucije (1941—1945), Političko-ideološke osnove, pravne i organizacione mere za izvođenje agrarne reforme i kolonizacije, Agrarna reforma i kolonizacija, Rezultati, posledice i značaj agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji 1945—1948. Knjiga ima kazalo osoba, kazalo geo-

grafskih naziva i predmetno kazalo, tj. opremljena je potrebnim informativnim pomagalima.

Izvorna osnovica monografije N. Gaćeše veoma je široka. Autor je pregledao i istraživao odgovarajuće fondove u većem broju arhiva (npr. Arhiv Jugoslavije, Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Hrvatske, Arhiv Srbije, Arhiv Vojvodine, Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije). Korektno i sa znanjem koristio se i postojećom literaturom.

N. Gaćeša je utvrdio da je ukupni zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji iznosio 1 647 305 ha zemlje. Nastao je ponajprije eksproprijacijom veleposjedničke zemlje, zemlje koja je bila u posjedu banaka, poduzeća i dioničarskih društava, seljačke zemlje iznad maksimuma od 25 do 35 ha, crkvenih posjeda iznad 10 ha te konfiskacijom posjeda naročito pripadnika njemačke narodnosti. Ukupni zemljišni fond bio je nejednako raspoređen po pojedinim republikama i pokrajinama. U Srbiji je iznosio ukupno 732 429 ha (od toga je u Vojvodini bilo 668 412 ha), u Hrvatskoj 390 510 ha, u Sloveniji 305 983 ha, u Bosni i Hercegovini 110 512 ha, u Makedoniji 97 396 ha i u Crnoj Gori 10 475 ha. Izvori iz kojih se u pojedinim sredinama alimentirao zemljišni fond bili su također nejednaki. Značajno je da se u Vojvodini nalazilo 40,6% zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije Jugoslavije. Vojvodina je zato bila i određena kao područje tzv. savezne kolonizacije, tj. kao područje naseljavanja seljačkih obitelji iz raznih dijelova Jugoslavije na konfiscirane posjede pripadnika njemačke narodnosti. U cjelini zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji bio je raspoređen na 265 809 obitelji tzv. mjesnih agrarnih interesenata kojima je dodijeljeno 405 582 ha zemlje, 24 192 obitelji tzv. unutrašnjih kolonista (kolonista unutar pojedine republike odnosno pokrajine) kojima je pripalo 90 655 ha zemlje i 44 116 obitelji iz programa savezne kolonizacije (vanjske kolonizacije, tj. kolonizacije u Vojvodinu) koji su dobili 213 526 ha zemlje. Značajna količina zemlje (937 542 ha) ostala je u državnom vlasništvu. Većim dijelom to su bile šume i šumsko zemljište (503 930 ha) koje je bilo izuzeto od podjele individualnim korisnicima agrarne reforme i kolonizacije. Od ostale površine (433 612 ha) obradive površine postale su uglavnom osnovica državnih poljoprivrednih dobara i raznih poljoprivrednih ekonomija.

Rezultat provođenja agrarne reforme i kolonizacije bilo je povećanje broja seljačkih posjeda u Jugoslaviji. N. Gaćeša je konstatirao da je njihov broj porastao za 284 977 domaćinstava. Jugoslavija je dakle i dalje ostala zemlja sitnog i malog seljačkog posjeda. Promjene u posjedovnim odnosima utjecale su na određeno osrednjačavanje seljačkih posjeda, ali to je bilo na nivou do 5 ha veličine. Osim toga, kako utvrđuje Gaćeša, ti procesi nisu bili isti u svim jugoslavenskim republikama i pokrajinama. Određene razlike zapažaju se u tendencijama povećanja broja posjeda između Srbije, Vojvodine i Hrvatske (gdje je broj posjeda u porastu) i Bosne i Hercegovine, Slovenije, Makedonije i Crne Gore gdje ta tendencija nije tako izrazita. N. Gaćeša smatra da su te posebnosti uvjetovane specifičnostima u povijesnom razvoju, općim privrednim razvojem i ostalim okolnostima.

Monografija Nikole L. Gaćeše »Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945—1948« cjelovito je djelo analitičkog i sintetičkog pristupa. Autor se veoma uspješno koristio raznim izvorima te utvrđivao kvantitativne i kvalitativne podatke, međusobno ih povezivao i objašnjavao. Utvrdio je osnovni povijesni okvir za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji te prikazao bitne činjenice koje obilježavaju te pojave u pojedinim jugoslavenskim republikama i pokrajinama, sintetizirao njihove rezultate, posljedice i značenje koje su imale na jugoslavenskom prostoru. O pojedinim elementima, naročito kvantitativnim podacima, mogu se u literaturi pronaći i nešto drugačiji podaci, ali to ne umanjuje opća razmatranja i zaključke do kojih je N. Gaćeša došao. Knjiga Nikole L. Gaćeše bogat-

stvom informacija i ponuđenim interpretacijama postaje tako nezaobilazna literatura za sve istraživače agrarnih odnosa u socijalističkoj Jugoslaviji. Istodobno ona je i značajan doprinos historiografiji o prvim godinama socijalističke izgradnje u Jugoslaviji.

Marijan Maticka

AUGUST ERNST, GESCHICHTE DES BURGENLANDES. Wien 1987, 352.

Najpoznatiji austrijski izdavač povijesne i društveno-političke literature *Verlag für Geschichte und Politik* iz Beča nastavlja svoju zapaženu seriju povijesti austrijskih saveznih pokrajina što ju je utemeljio i vodi Johann Rainer. Nakon knjiga o Gornjoj, Donjoj Austriji i Voralbergu u ljeto 1987. izašla je i *Povijest Gradišća* što ju je napisao dr. August Ernst, pravi dvorski savjetnik i predstojnik Zemaljskog arhiva i Zemaljske biblioteke Gradišća u Željeznom (Eisenstadt).

Njegova knjiga je kronološki i tematski podijeljena u osam poglavlja. U prvih pet je povijesni pregled koji počinje od prethistorije i završava obnovom zemlje Gradišća nakon 1945. i kraćim političkim razvojem nakon toga, a zatim slijede poglavlja o stanovništvu, gospodarskom, duhovnom i kulturnom životu. Na kraju je izbor iz literature o Gradišću, kazalo osobnih i zemljopisnih naziva te kraće kronološke tablice. Na početku je autorski predgovor u kojem se ističe da je Gradišće najmlađa austrijska savezna pokrajina koja se razvila tek u ovom stoljeću, a nastala je na heterogenom i pograničnom području, pa je sve to otežalo nastajanje ove knjige koja predstavlja pionirski pothvat.

Iako postoji prilično obilna austrijska, mađarska, pa donekle i hrvatska literatura o Gradišću, treba istaknuti da je dr. Ernst prvi smogao hrabrosti da dá cjelovit pregled prošlosti ovog etnički, geopolitički pa i historijski raznolikog zemljišta koje se nalazi na stjecištu njemačkog, mađarskog i slavenskog svijeta, na rubu panonskog i alpskog prostora gdje su se stoljećima smjenjivali Iliri, Rimljani, Avari, Franci, Bavarci, Slaveni, Mađari, Nijemci, Hrvati i Židovi.

Istaknuli smo te historijske činjenice da upozorimo na teškoće autora koji je pokušao dati naknadnu, osmišljenu sintezu onog što je u prošlosti, prije postanka zemlje Gradišća bilo itekako raznoliko. U ranom srednjovjekovlju tu je dominirao slavenski etnički supstrat koji se pomalo topi pod mađarskim i njemačkim prodorima, ali se u 16. st. prilike nešto popravljaju u korist slavenskog življa kad na imanja mađarskih magnata, tada gospodara istočnih mađarskih županija dolaze brojne hrvatske skupine.

Shvatljivo je što nas u ovoj knjizi ponajprije zanima povijest Hrvata koja počinje u IV. poglavlju koje autor naziva *Novim dobom* i odlomkom *Rodovi magnata* gdje su pored Habsburgovaca obrađeni Nádasdy, Esterházy, Erdödy i Batthyány (str. 133—146) od kojih su dva posljednja roda kao gospodari imanja u srednjovjekovnoj Slavoniji i zapadnoj Ugarskoj svoje kmetove premjestili zbog turske opasnosti na sjeverozapadna vlastelinstva. U istom poglavlju gdje se govori o reformaciji i protureformaciji spominju se također Hrvati kao postojani katolici (160). Nakon toga u povijesnom dijelu gotovo i nema spomena o Hrvatima sve do 20-ih godina XX. st. kad se govori o nastajanju pokrajine Gradišće i određivanju njezinih istočnih granica prema Mađarskoj (199).

Međutim, treba istaknuti da se najviše podataka o Hrvatima nalazi u VI. poglavlju gdje se govori o stanovništvu Gradišća i narodnim manjinama među kojima su posebno obrađeni Hrvati, Mađari i Romi (Cigani). Hrvatska narodna skupina

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

HISTORIJSKI ZBORNİK GOD. XL (1) str. 1—470, Zagreb 1987.

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.